

Kurtyka, Janusz

Polscy starostowie na Spiszu w XV i 1 połowie XVI w.

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 26 (240), 199-211

1992

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JANUSZ KURTYKA (Kraków)

POLSCY STAROSTOWIE NA SPISZU W XV I W I POŁOWIE XVI WIEKU

I. Celem niniejszego artykułu jest zestawienie listy polskich starostów zarządzających częścią komitetu spiskiego (Szepes, Spiš), do 1 poł. XVI w.¹ Wspomniana część Spisza została wydzielona w 1412 r. jako zastaw zabezpieczający Władysławowi Jagielle i Królestwu Polskiemu spłatę przez Zygmunta Luksemburskiego, jako króla węgierskiego, długu 37 000 kop szerokich groszy praskich nowej monety. Dług nie został spłacony, zaś enklawy na Spiszu, trwałe jak każde tymczasowe rozwiązanie, pozostały pod polską administracją do 1769 r. W XIII i XIV w. północny Spisz był terenem przenikania się polskich i węgierskich inicjatyw osadniczych i areną konfliktu o zasięg granic diecezji krakowskiej. Spór dotyczył szczególnie okolic Starej Lubowli, Podolińca i Gniazda nad Popradem, będących niejako przedłużeniem ziemi sądeckiej².

¹ Wcześniejsze zestawienia starostów spiskich: *Analecta Scepusii sacri et profani*, pars I—IV, coll. C. Wagner, Viennae-Posonii et Cassoviae 1774—1778 (dalej An.Scep.), III, s. 257—262; M. Dzieduszycki, *Spiż*, [w:] *Przewodnik Naukowy i Literacki*, IV, Lwów 1876, s. 704—709, 838—843; F. Sváby, *A lengyelországna elzalogositott XIII szepesi város története*, „A szepesmegyei történelmi társulat” millenniumi kiadványai, Lőcse 1895, II kötet, s. 335 i n.; J. Radziszewska, *Studia z dziejów ustroju Spisza*, Katowice 1969, s. 126—150 (pobieżnie); por. przyp. 12. Zob. też *Spišske mestá v stredoveku*, opr. R. Marsina i in., Košice 1974 (zarys rządów polskich daje M. Suchý, bibliografię — V. Jankovič).

² M. Dzieduszycki, op. cit., s. 598—607, 690 i n.; W. Semkowicz, *Granica polsko-węgierska w oświetleniu historycznym*, Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego, t. 37, 1919—1920, s. 88—107; S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo na Spiszu do połowy XIV w.*, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny (dalej: RAUhf), t. 52 (seria II, t. 27), 1909, s. 191—283; T. E. Modelski, *Spór o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spisza*, Zakopane 1928; H. Langerówna, *System obronny doliny Dunajca w XIV w.*, Kraków 1929; J. Radziszewska, op. cit.; A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądcezyzna w XIII i XIV wieku*, Wrocław 1961; H. Ruciński, *Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku*, Białystok 1983 (tu zestawienie literatury), zwłaszcza s. 451—459. Zob. też J. Nalepa, A. Wędzki, *Spisz*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, V, Wrocław 1975, s. 358—360 (tu literatura). Por. A. Divény, *Dzieje przyłączenia miast spiskich do Węgier w r. 1770-tym*, Przegląd Historyczny, 23, z. 1, 1921 (druk 1922), s. 17—60.

Starostwo spiskie było niegrodowe (*sine iurisdictione*). Jest to zrozumiałe: polska administracja miała być tymczasowa, a więc czysto polityczna i pasywna wobec miejscowej szlachty węgierskiej; miejscowa społeczność wytworzyła struktury znacznie różniące się od rzeczywistości polskiej i dysponujące własnymi procedurami sądowymi (z nich ranga sądów miejskich była szczególnie wysoka)³. Posiadanie enklaw na Spiszu miało natomiast olbrzymie znaczenie polityczne, umożliwiało bowiem pełną kontrolę nad górkim przejściem granicznym do Polski wzdłuż Popradu przez Muszynę i Piwniczną (w 1312 zwanym przez źródła węgierskie „Antiqua Porta”) oraz ułatwiało dozór przejścia zwanego „Porta Regni” pomiędzy wzniesieniami Spiskiej Magury (Toporec—Richwald—Lechnicz—Sromowce—Czorsztyń). Oba przejścia zostały wykorzystane podczas węgierskiego najazdu na ziemię sądecką w końcu 1410 r.⁴ Istotną była też rola Spisza jako pomostu pomiędzy Polską i Węgrami.

Polityczne korzyści płynące z posiadania enklaw na Spiszu stały się oczywiste w 1430 r. i 1440—1444. Omawiając wewnętrzny kryzys wywołany planami koronacyjnymi Witolda, Długosz informuje, że król rzymski Zygmunt Luksemburski usiłował nawiązać kontakt z litewskim pretendentem i przesłać mu insygnia koronacyjne. Na Litwę próbowali się przedostać posłowie Zygmunta: od strony Cesarstwa (przez Nową Marchię i Prusy) arcybiskup magdeburski (Günter von Schwarzburg), od strony Węgier (a więc i przez Spisz) Piotr Iugo syn Henryka z Tarkeo *magister tavernicorum regalium* (urząd łączący kompetencje marszałka nadwornego i skarbowe z nadzorem nad sądownictwem miejskim), Wawrzyniec Hédervári wielki koniuszy i Władysław przełożony odzwierzyńskich królewskich, zaś od strony Czech Przemek książę opawski⁵. Dwa ostatnie poselstwa najpewniej miały za zadanie odwrócić uwagę (daremnie zresztą) od właściwego orszaku arcybiskupa. Polacy zablokowali przejścia graniczne przy pomocy pospolitego ruszenia rycerstwa — dobrze udo-

³ Cyt. wyżej prace Radziszewskiej i Rucińskiego oraz: A. Kőrmendy, *A sol-tész (more scultetorum) telepítette falvak a Szepességben (XIII—XIV. sz.)*, *Kүнönlenyomat az agrártörténeti szemle, évi 3—4, 1974, Számából*, s. 305—348 [polskie streszczenie: H. Ruciński, *Lokacje sőtysie na Spiszu w XIII i XIV w.*, *Rocznik Podhalański*, IV, 1987, s. 295—305]; Š. Mertanová, *Ius Tavernicale. Studie o procese formovania práva tavernických miest --- (15.—17. stor.)*, v Bratislave 1985; T. E. Modelski, *Prawo krewskie w państwie muszyńskim i lubowelskim*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci O. Balzera*, Lwów 1925 i nadbitka, s. 1—16.

⁴ Zestawienie źródeł i literatury: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej cyt.: SHGKr.), II—3, Wrocław 1991, s. 439—445; SHGKr. I—3, s. 473—474, por. też H. Langerówna, *System obronny*, pass. i mapa.

⁵ *Joannis Długossi seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, ed. I. Ż. Pauli, t. 1—5, *Opera* t. 10—14 (dalej cyt. Dług.Hist.), t. 4, s. 400—405; por. *Rozbiór krytyczny „Annalium Poloniae” Jana Długosza*, pod red. J. Dąbrowskiego, t. 1—2, Wrocław 1961—1965 (dalej *Rozbiór*), t. 1, s. 244—246.

kumentowane źródłowo jest pogotowie rycerstwa wielkopolskiego pod Turzą Górą przy „drodze margrabskiej” (od strony Nowej Marchii) w okresie przed 19 VIII—po 26 IX 1430 r.⁶ Górskie przejście koło Muszyny i przeprawę pod Czorsztynem obsadziła szlachta małopolska (najpewniej sądecka) pod dowództwem Piotra Szafrąńca podkomorzego krakowskiego. Mandat Zygmunta do rady miasta Bardiowa, w kontekście wiadomości o wypadkach na pograniczu Nowej Marchii i Wielkopolski i pogotowiu zbrojnym na przejściach granicznych, informuje o możliwości starć w wyniku listów Piotra Szafrąńca, uwłaczających czci króla rzymskiego. Ich adresatem był wspomniany już Piotr, syn Henryka — *magister tavernicorum regalium* — można więc przyjąć, że ta papierowa wojna na słowa toczyła się na Spiszu⁷.

O znaczeniu starostwa spiskiego w okresie pobytu na Węgrzech Władysława Jagiellończyka (Warneńczyka), w latach 1440—1444, najlepiej świadczą zacięte walki (pod)starosty podolinieckiego Mikołaja Komorowskiego z Janem Giskrą, wodzem królowej wdowy Elżbiety. Ich stawką było przerwanie łączności Władysława z polskim zapleczem⁸.

Terytorium podległe polskim tenutariuszom zostało określone we wspomnianym już akcie zastawu, wystawionym przez Zygmunta Luksemburskiego 8 XI 1412 r. w Zagrzebiu⁹. Obejmowało ono zamek królewski *Liblio alias Libowla cum opido* (Lubowla, dziś Stara Lubowla, słowac. Stará L'ubovňa, węg. Újlubló, Lubló, niem. Altlublau), miasto i „fortalicium” Podoliniec (Podoliniec, Podolin, Pudlein, nad Popradem) ze wsiami, oraz miasta na Spiszu należące do diecezji ostrzyhomskiej: Gniazda (Hniezdne, Gnězda, Gniesen, nad Popradem, 4,5 km na W od Lubowli) i leżące nad górnym Popradem „Bela” (Biała Spiska, Spišska Belá, Béla, Waltensdorf), „Lewbecz” (Lubica, L'ubica, Leibic, Leibitz). „Meynharczdorff” (Wierzbów, Vrbov, Ménhárd, Menharsdorf), „Durolsdorff” (Twarożna, Tvarožna, Duránd, Durlsdorf), „Dewtschendorff” (Poprad, Poprád, Deutschendorf), Michelsdorf (Straże, Straže, Strázsa), „Filke” (Wielka, Vel'ká, Felka, Oberwarth), Wallendorf (Włochy Spiskie,

⁶ Przypis 5 oraz K. Górską-Gołąską, *Zasadzka rycerstwa wielkopolskiego na Drodze Margrabskiej pod Turzą Górą w 1430 r.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 23, Poznań 1976, s. 53—62.

⁷ E. Janota, *Bardyjów*, Kraków 1862, s. 166—168; B. Ivanyi, *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319—1526*, 1: *kötet 1319—1501*, Budapest 1910 (dalej Iv.Bárt.), nr 220. Pismo Zygmunta z 28 X 1430, Norymberga.

⁸ J. Špirko, *Husiti, jiskrovci a bratřici v dejinach Spiša (1431—1462)*, Levoča 1937; M. Vach, *Jan Jiskra z Brandýsa a politický zápas Habsburků s Jagiellovci v l. 1440—1442*, Historické Štúdie 3, Bratislava 1957, s. 179—223.

⁹ Oryginał: Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (dalej B.Czart.), perg. 294; por. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. I (1148—1506), opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz, Kraków 1975, s. 140, nr 326. Druk: *Akt zastawu XVI miast spiskich Polsce z r. 1412*, wyd. W. Semkowicz, Wierchy 8, Kraków 1930, s. 152—157 (i fot. oryginału).

Spišské Vlchy, Olszasi = Szepesolaszi, Villa Latina), „Kyrchendorff” (Spiskie Podgrodzie, Spišské Podhradie, Szepesvárálja, Kirchdrauf), „Newdorff” (Nowa Wieś Spiska, Nová Ves, Igló, Zipser Neudorf, Nova Villa), „Rewsdorf” (Rusinkowice, Rusiknovce, Rúsžkin, Riessdorf), „Mathesdorff” (Matiaszowice, Mattejovce, Mátyásfalva, Matzdorf), „Jurgenberg” (Spiska Sobota, Szepesszombat=Szombat, Georgenberg Mons s. Georgi)¹⁰. Lubowla, Podoliniec i Gniazda już przed 1412 r. tworzyły wydzielone dominium królewskie, nie należały do związku 24 miast spiskich i nie przyjęły norm prawa spiskiego. Dlatego też źródła XV- i XVI-wieczne informują o polskiej władzy nad 13 miastami (prowinccji saskiej na Spiszu), pomijając 3 miasta okręgu podolinieckiego jako prawnie wyodrębnione już przed 1412 r. Ze względu na bezpośrednie podporządkowanie królowi (od 1412 polskiemu) zamki w Podolińcu i Lubowli najlepiej nadawały się na siedzibę polskich tenentariuszy¹¹.

Ze względu na strategiczne położenie Spisza tenentów zazwyczaj obejmowali dostojnicy znaczący na polskiej scenie politycznej. Każdorazowa nominacja była dobrym miernikiem aktualnego kursu polityki węgierskiej na dworze krakowskim. Starostowie rzadko przebywali na Spiszu, wyřęczając się w zarządzie tenentą podstarościami i burgrabiami. Informacje o nich (jeśli udało się je ustalić) zamieszczam przy odpowiednich pozycjach spisu.

II. Dotychczasowe spisy starostów spiskich oparte były na dość wąskiej bazie źródłowej. F. Sváby i M. Dzieduszycki nie wyszli w zasadzie poza ustalenia K. Wagnera z 1778 r. J. Radziszewska wykorzystwała zbiory archiwum miejskiego w Lewoczy, nieznacznie tylko poszerzając dotychczasowe ustalenia. K. Fedorowicz oparł się na księgach ziemskich i grodzkich województwa krakowskiego. Jego spis jest z pewnością najbardziej precyzyjny¹². Konieczne stało się więc wykorzystanie polskiej *Metryki Koronnej* (za pośrednictwem summariusza T. Wierzbowskiego¹³), suplementów do opracowania K. Wagnera¹⁴, zespołu doku-

¹⁰ Identyfikacja miejscowości na podstawie A. Körmeny (jak przyp. 3), s. 305 i mapa po s. 320; H. Ruciński, *Provincia saska*, s. 413—434 (wykaz miejscowości na Spiszu) i mapa 2. Granice enklaw zastawionych Polsce: T. M. Trajdos, *Spiszacy na Akademii Krakowskiej w XV w.*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 4, Warszawa 1990, mapa.

¹¹ J. Radziszewska, *Studia z dziejów ustroju Spisza*, s. 90—93; M. Ruciński, *Provincia saska*, s. 350—346.

¹² Por. przyp. 1. K. Fedorowicz, *Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa krakowskiego w l. 1374—1506*, Archiwum Komisji Historycznej, t. 8, Kraków 1898, s. 1—290 (dalej cyt.: Fed.), s. 213—214, 222—223.

¹³ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 1—4, 5, cz. 1, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905—1919 (dalej MRPS).

¹⁴ *Supplementum analectorum terre Scepusensis* --, auctore J. Bárdossy, auditore M. Schmauch, Leutschoviae 1802 (dalej An. Scep. Bárd.); *Supplementum analectorum terre Scepusiensis* (II), coll. M. Schmauk, Szepesváráljae 1889

mentów z archiwum w Bardiowie¹⁵, wyników kwerend Ekspedycji Węgierskiej PAU¹⁶ i in.

III. Konstrukcja i zasady niniejszego spisu nawiązują do zestawień publikowanych pod redakcją A. Gąsiorowskiego¹⁷, co zwalnia nas od ich szczegółowego uzasadniania.

STAROSTOWIE SPISCY Z RAMIENIA POLSKI (ZASTAW 8 XI 1412)

Starostowie spiscy występowali też zamiennie z tytułem podolinieckich lub lubowelskich¹⁸.

1. P a w e ł G ł a d y s z (h. Pobędzie, Gryf odmieniony?)¹⁹.

N ok. 25 XII 1413 (Dług. Hist. 4, s. 151—152: realizacja pożyczki i wydanie Polsce zastawu, który zostaje powierzony Gładyszowi jako znającym język węgierski).

Król polski sprawował realne rządy w okręgu podolinieckim już w listopadzie 1413, choć jeszcze nie było tam polskiego starosty — 20 XI 1413 w Krakowie Władysław Jagiełło polecił biskupowi krak. rozsądzić spór o granice pomiędzy miastami Gniazda i Lubowla na podstawie zeznań świadków wydarzeń z czasów *regiminis seu gubernationis My-*

(dalej An. Scep. Schm.); *Supplementum III. analectorum terre Scepusiensis*, coll. S. Weber, Lőcse 1908 (dalej An. Scep. Web.).

¹⁵ Za pośrednictwem regestara B. Ivanyi'ego — Iv. Bárt. Nieco dokumentów publikuje E. Janota, *Bardujów*, przypisy. Zob. też *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, coll. C. Wagner, Possonii-Cassoviae 1780.

¹⁶ Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech, Kraków 1919 (dalej cyt. Spr. Węg.).

¹⁷ *Urzędnicy wielkopolscy XII—XV wieku. Spisy*, opr. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, Wrocław 1985; *Urzędnicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII—XV wieku. Spisy*, opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985; *Urzędnicy województwa ruskiego XIV—XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Przyboś, Wrocław 1987; *Urzędnicy Pomorza Wschodniego do 1309 roku. Spisy*, opr. B. Śliwiński, Wrocław 1989; *Urzędnicy małopolscy XII—XV wieku*, opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P. K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław 1990 (dalej Urz. Mp.).

¹⁸ Wykaz skrótów rzeczowych zamieszczonych w Spisie: + — zmarł, □ — data pogrzebu, miejsce pochówku, h. — herbu, klan — kasztelan, krak. — krakowski, N — data nominacji, pkom. — podkomorzy, p.c. — locum tenens, R — rezygnacja, sand. — sandomierski, woj. — wojewoda, wyst. — występuje, wystąpił.

¹⁹ Jego krewniak Mikołaj Gładysz w 1419 r. oświadczył że jest *de clenodio [- - -] griffonem nigrum parte exantiori, et caudam piscis jassothr, proclacione Pobandze (Starodawne prawa polskiego pomniki z [- - -] ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyd. A. Z. Helcel, t. 2, Kraków 1870 (dalej cyt.: SPPP 2), nr 1648, 1690, 1700. Biogram: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), t. 8, 1959, s. 97; por. też A. Wójcik, *Gładysze pionierzy osadnictwa na Pogórzu*, Gorlice 1948, s. 29; F. Kiryk, *Szymbark*, [w:] *Nad rzeką Ropą*, Kraków 1968, s. 142—145; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1—16, Warszawa 1899—1913 (dalej: Bon.), 6, s. 91; T. Wojciechowski, *Bachmistrzostwo w Bochni*, Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce, 14, 1985, s. 88—89

klowszky militis castris Lubowla, qui Miklowszky tunc castellanus i ustnym wyrokiem skrzywdził gnieźnian (An. Scep. Web., nr 13). Niklowski to zapewne ostatni na tym terenie urzędnik węgierski, na co wskazywałoby użycie tytułu kasztelańskiego. Rola Gładysza najpewniej skończyła się, gdy zastaw nabrał cech trwałości i stał się atrakcyjny dla czołowych polityków polskiej sceny. Być może Gładysz jest identyczny z bachmistrem 1446—1454 i podżupkiem bocheńskim 1450 (Archiwum Państwowe w Krakowie, dalej APKr., *Terrestria Czehoviensia* 3, s. 259; Iv. Bárt., nr 750; J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, Rocznik Krakowski 16, 1914, s. 19).

2. Zawisza Czarny z Garbowa (h. Sulima), starosta kruszwicki 1417—1423²⁰.

11 XI 1422 (Dług. Hist. 4, s. 308—309; już 1420? — zob. uwagę);

+ przed 29 VI (koniec V) 1428 w bitwie z Turkami pod Gołubcem (Serbia) nad Dunajem (Dług. Hist. IV, s. 354—355; *Rozbiór* 1, s. 232; M. Polaczkówna, *Księga*, s. 130). Kościół franciszkanów w Krakowie (B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. Turowski, Kraków 1858, s. 581).

Być może był starostą spiskim już ok. 1420 (*Liber cancellariae Stanislai Ciolek*, hrsg. J. Caro, cz. 2, [w:] *Archiv für österreichische Geschichte*, dalej cyt.: AföG, t. 52, Wien 1874, z. 1, nr 32, s. 80: bez określenia terytorialnego). Wyst. jako starosta spiski (Fed., s. 222) lub lubowelski (SPPP II, nr 2010; Fed., s. 213); 17 IV 1423 jako *capitaneus Cruswicensis et Lubowliensis* (ZDM VII, nr 1933); 31 V 1426 otrzymał papieskie zezwolenie na fundację klasztoru karmelitów *in silva dicta Crumpach prope fluvium Poprad* (na Spiszu, *Bullarium Poloniae*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, t. 4, nr 1735, w druku); zapewne Krempace na N od Lubowli przy drodze do Piwnicznej, dziś Kremná). Słynny rycerz i dyplomata, przyjaciel Zygmunta Luksemburskiego.

3. Piotr Szafraniec z Pieskowej Skały (h. Starykoń), ojciec i syn?

28 X 1430 (Iv. Bárt., nr 220; E. Janota, *Bardyjów*, s. 166; *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, s. 105: Petrus Saffranecz, dowódca oddziałów blokujących przejścia graniczne od strony Węgier — por. wyżej).

²⁰ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Św. Wacława*, t. 1—2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874—1883 (dalej cyt. KDKK), 2, nr 581; *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1—8, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Kraków—Wrocław 1962—1975 (dalej ZDM), 7, nr 1933. Literatura: A. Prochaska, *Zawisza Czarny*, Biblioteka Warszawska, 1, 1878; H. Polaczkówna, *Księga bracka Św. Krzysztofa na Arlebergu w Tyrolu*, *Miesięcznik Heraldyczny* 10, nr 3—8, 1931, s. 126—132.

XI 1438 (An.Scep. 1, s. 141; 3, s. 257; dowódca oddziałów polskich z Podolińca; zob. uwaga poniżej).

W okresie VII 1438—V 1439 na Spiszu i Słowacji toczyły się lokalne walki polsko-węgierskie, wywołane przez Polaków dla osłony trwającej wyprawy do Czech po koronę dla królewicza Kazimierza. Oddziałami polskimi, których bazą był Podoliniec na Spiszu, dowodził Piotr Szafraniec podkomorzy krak. Uznać go więc należy za starostę spiskiego. W XI 1438 żupan bratysławski i hrabia (węgierskiej części) Spisza Stefan Rozgonyi (de Rozgon) pokonał Polaków pod Koszycami, a następnie usadowił się w Kieżmarku, skąd zwalczał podjazdy załogi podolinieckiej. O walkach z jesieni 1438 wspomina dokument Albrechta II z tr. (An.Scep., I, s. 141; 3, s. 257; zob. M. V a c h, *Jagellovská kandidatura v Čechách a její ohlas na Slovensku v letech 1438—1439*, [w:] *Česko-polský sborník vědeckých prací*, I, red. M. K u d ě l k a, Praha 1955, s. 194—200; R. H e c k, *Tabor a kandidatura Jagiellońska w Czechach (1438—1441)* (Urz.Mp.), s. 365 — tu także jego wcześniejsze godności, z + 1441/ Piotr Szafraniec był starostą sieradzkim 1434—1442 i pkom. krak. 1431—1441 (Urz. Mp.), s. 365 — tu także jego wcześniejsze godności, + 1441/ 1442 (ibid., nr 276). Z kolei jesienią 1430 granicę węgierską mógł blokować albo ww. Piotr, albo też jego ojciec Piotr Szafraniec, jeszcze 10 VIII 1430 pkom. krak., później woj. sand. (mógł być wojewodą już w XII 1430 — w nagrodę za akcję na Spiszu?; zob. Urz. Mp., nr 275, 983—984, 142), w l. 1433—1437 woj. krak., + 22 II 1437 (ibid., nr 470 i s. 364—365), gdzie pozostałe godności). Obaj przywódcy stronnictwa antyluksemburskiego, prohusyckiego, wrogiego Oleśnickim.

4. Starostwo spiskie zastawione braciom Oleśnickim: Zbigniewowi i Janowi.

4a. Z b i g n i e w O l e ś n i c k i (h. Dębno) biskup krak.²¹

Ok. 23 IV 1440 (Dług. Hist. 2, s. 627: pod zastaw Spisza udziela królowi pożyczki; por. *Rozbiór* 1, s. 313; CEp. 1², nr 31; SPPP 2, s. 523) 5 II 1450 (CEp. 1², nr 96; jego zarządca w Podolińcu; por. ibid., nr 67, 69—70). + 1 IV 1455, □ 9 IV 1455 w katedrze krak. (MPHn 5, s. 160).

4b. J a n G ł o w a c z z O l e ś n i c y (h. Dębno), brat poprzedniego, klan żarnowski 1425—1430, marszałek koronny 1430—1440, klan sand.

²¹ M. Koczerska, *Oleśnicki Zbigniew*, PSB, t. 23, 1978, s. 780; także, *Piętnastowieczne biografie Zbigniewa Oleśnickiego*, Studia Źródłoznawcze 24, 1979, s. 5—82; zachowuje wartość monografia M. Dzieduszyckiego, *Zbigniew Oleśnicki*, 1—2, Kraków 1853—1854. Także: *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, *Monumenta Poloniae Historica. Series Nova* (dalej: MPHn), t. 5, Warszawa 1978, wg indeksu: *Codex epistolaria saeculi XV*, t. 1, wyd. A. Sokołowski i J. Szujski, t. 2—3, wyd. A. Lewicki, Kraków 1876—1894 (dalej cyt. CEp.), t. I², wg indeksu.

1440—1442, woj. sand. 1442—1460, starosta 1439—1440, wielkorządca krak. 1434 (Urz. Mp., s. 351)²².

22 V 1441 (KMP. 4, nr 1397: król zapisuje mu 3000 fl. na zamku Lubowla i 13 miastach spiskich, z zastrzeżeniem, że nie naruszy to zapisów jego brata Zbigniewa biskupa krak.), także 1441 (Ryk. Inv., s. 235: zapis 1000 fl. na dochodach spiskich)²³;

Ok. 1449—1451 scedował zapisy na rzecz syna Jana (zob. niżej).

Oleśnicy zarządzali tenutą spiską poprzez swoich faktorów nazywanych starostami. Z tych znani są:

— Nie wymienieni z imienia starostowie „de Lubowla et de Podolin” 5 V 1440 (An. Scep. Schm., nr 153, s. 269);

— Mikołaj Komorowski (h. Korczak), 1449 zarządca klucza muszyńskiego w imieniu biskupa krak. (CEp. 1², nr 69—70)²⁴.

1440 (wiosna?) Zbigniew biskup krak. ustanawia go swoim starostą na Spiszu (Dług. Hist. 4, s. 674; An. Scep. 3, s. 257; por. SPPP 3, nr 3147); 5 II 1450 (CEp. 1², nr 96: rezyduje w Podolińcu; por. *ibid.*, nr 67, 69—70).

Jesienią 1441 i w 1442 r. jako starosta podoliniecki brał udział w walkach z Janem Giskrą z Brandysu (por. przyp. 8; Dług. Hist. 4, s. 668—669, 674; An. Scep. 1, s. 60; 2, s. 105). Z tymże tytułem 27 XII 1442, jako dzierżyciel Podolińca i Lubowli 5 X 1443 (SPPP 2, nr 3124, 3147). Akt rozejmu z Giskrą z 30 XI 1444 informuje, że Lubowla i Podoliniec znajdują się w rękach Mikołaja, Piotra i Marcina z Komorowa, zaś starosta podoliniecki (Mikołaj) jest urzędnikiem biskupa Zbigniewa Oleśnickiego (B. Dudik, *Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien*, [w:] AföG. 39, Wien 1868, s. 196—200; CEp. 1², nr 2)²⁵.

— Stanisław z Włostowic (h. Oksza?).

6 V 1444 (An. Scep. Web., nr 16: starosta lubowelski).

Zapewne mianowany w okresie pobytu Mikołaja Komorowskiego w niewoli u Jana Giskry (por. przyp. 25 i źródła cyt. w pozycji poprzedniej).

— Jan i Stanisław Masłomiąccy (h. Topór) z Czarnego Potoku (zapewne w pow. sądeckim — por. SHGkr. I—3, s. 444—445).

15 VIII 1447 (SPPP 2, nr 3322: Zbigniew biskup krak. z polecenia króla

²² PSB 23, 1978, s. 764—766.

²³ KMP. 4 — *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1905; Ryk. Inv. — *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum --- qui in Arichivo Regni in arce Cracoviensi continentur*, Lutetiae Parisiorum—Berolini—Posnaniae 1862.

²⁴ F. Kiryk, *Komorowski Mikołaj*, PSB, 13, 1967, s. 424—426 (błędnie jako starosta z nominacji króla).

²⁵ Także: *Akta grodzkie i ziemskie 1—19*, Lwów 1870—1906 (dalej AGZ), 9, nr 47.

pozywa ich o gwałtowny zabór i bezprawne dzierżenie zamku Lubowla, Podolińca i 13 miast spiskich, zastawionych mu przez zmarłego króla Władysława).

Jan Masłomiącki wyst. w l. 1451—1463 (APKr., *Terrestria Cracoviensia*, dalej: Terr. Crac., 147, s. 271, 297; 15, s. 320; *Castrensia Cracoviensia*, dalej: Castr. Crac., 14, s. 244, 252; SHGKr. jw.);

— Jan z Masłowa.

9 IX 1449 (Iv. Bárt., nr 542: starosta lubowelski).

5. Jan z Oleśnicy (syn Jana wojewody sand., h. Dębno), 1453 starosta muszyński z ramienia biskupa krak.

21 XII 1451 (CEp. 1², nr 1178: *capitaneus de Lubowla*),

2 IV 1454 (SPPP 2, nr 3553: realnie dzierży zamek Lubowla).

Ponadto w 1453 r.: 6 II (Iv. Bárt., nr 683: starosta lubowelski), 9 II (I. Radziszewska, s. 143—144; Iv. Bárt., nr 685; *Stredovéke české listiny*, red. Š. Kniezsa, Budapest 1952, nr 3; *Středovéke listy ze Slovenska*, wyd. V. Chlalupecký, Bratislava 1937, nr 65: pan podoliniecki, lubowelski i muszyński), 13 II (Iv. Bárt., nr 687: starosta podoliniecki, lubowelski i 13 miast spiskich). Znany jest jego podstarości muszyński 9 II 1453 Fryderyk Karniowski (Iv. Bárt., nr 685—686) oraz burgrabia lubowelski 17 XI 1452 Jan Socha (Iv. Bárt., nr 676).

6. Mikołaj Pieniążek z Witowic (h. Jelita), wielkorządca krak. 1448—1458, pkom. krak. 1458—1474, starosta biecki 1443—1461, sądecki 1452—1460, sanocki 1450—1474, krak. 1457—1463, oświęcimski 1460—1463 (Urz. Mp., wg indeksu)²⁶.

25 III 1454 (MRPS I, nr 211: dostaje zamek Lubowla wraz z ziemią spiską jako tenutę na 4 lata), następna wzmianka 11 V 1454 (Iv. Bárt., nr 738: starosta podoliniecki);

25 V 1454 (AGZ 1, nr 3232: starosta spiski).

Objął tenutę spiską pomiędzy 2 IV a 11 V 1454 (por. pozycję poprzednią). Bliski współpracownik Kazimierza Jagiellończyka. Powierzenie mu starostwa spiskiego było fragmentem walki politycznej króla z biskupem krakowskim Zbigniewem Oleśnickim. Z 2 VI 1454 znany jest burgrabia lubowelski Stanisław Gredownicki (Iv. Bárt., nr 744).

7. Przecław z Dmosic (h. Ostoja), tenutariusz ogrodzieniecki 1457—1466, barwałdzki 1474 (PSB 28, s. 679); SHGKr. I—1, s. 24)²⁷.

11 I 1456 (MRPS I, nr 246; BCzart., Teki Naruszewicza 18, s. 69 i n., nr 15: król zabezpiecza mu na zamkach Lubowla i Podoliniec sumę 6500 fl. pożyczki na wojnę pruską), następne wzmianki: 21 IV, 24 XI 1457 (Spr. Węg., nr 110, s. 50; Fed., s. 222: starosta spiski);

²⁶ F. Sikora, *Pieniążek Mikołaj*, PSB 26, 1981, s. 102—103.

²⁷ K. Baczkowski, *Przecław z Dmosic*, PSB 28, 1985, s. 678—680.

28 VII 1474 (MRPS 1, nr 1208: starosta lubowelski i podoliniecki), także 1474 (akt bez daty dziennej; MRPS 1, nr 1257: spiski).

+ po 1474 19 VIII, □ w kościele Ś. Katarzyny w Kazimierzu pod Krakowem (PSB 28, s. 679; Paprocki, s. 371), jako zmarły wspomniany 16 VIII 1478 i 9 V 1480 (*aRchunki królewskie z l. 1471—1472 i 1476—1478*, wyd. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960, s. 254; Terr. Crac. 146, s. 734; MRPS 2, nr 320).

Zięć Jana Tarnowskiego woj. krak. (SPPP 2, nr 3842—3845). Rezydował na Spiszu. 3 IX 1471 polecił bractwu plebanów spiskich uczcić koronację Władysława Jagiellończyka na króla czeskiego (An. Scep. 3, s. 257—259). Jego podstarościm podolinieckim był 10 XI 1456 Jakub Tieliei (Węgier?; Iv. Bárt., nr 915), a lubowelskim — 21 IV 1457 Klemens Wojcieski (Spr. Węg., nr 110). W l. 1464—1468 wyst. w Podolińcu *iudex capitanei*, który rozpatrywał głównie zatargi z celnikiem podolinieckim Nikiem (wyst. 1465—1468); zapewne jego kompetencje nie rozciągały się na 4 artykuły grodzkie (Terr. Crac. 16, s. 208, 261, 311, 456, 470).

8. Piotr Kmita z Wiśnicza (h. Szreniawa), marszałek koronny 1494—1505, starosta sądecki 1487—1498, 1501—1504, klan sand. 1499—1501, woj. krak. 1501—1505 (Urz. Mp., wg indeksu)²⁸, zięć Przeclawa z Dmosic (MRPS 2, nr 320, 3, nr 1774—1776).

4 VII 1476 (Spr. Węg. nr 135: starosta lubowelski i podoliniecki);

23 XII 1504 (MRPS III, nr 1936). Spisał testament 4 IV, + 16 IV 1505 w katedrze krak. (*Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, wyd. Z. L. Radziwiński, B. Gorczak, t. 2, Lwów 1888, s. 299; PSB 13, s. 90; *Pomniki Krakowa*, M. i S. Cerchów, opr. F. Kopera, t. 1, Kraków 1904, s. 125).

Ekskomunikowany 23 V 1478 przez kardynała Gabriela, biskupa Eger i legata na Czechy i Węgry, za uciskanie podatkami plebanów na Spiszu i za zabór dziesięcin (An. Scep. 2, s. 284; An. Scep. Schm., nr 171). Zapewne w ramach ekspiacji odnowił i uposażył przed 17 IV 1479 kościół parafialny w Podolińcu (An. Scep. 3, s. 259—260; An. Scep. Schm., nr 172). Jego podstarościm podolinieckim był 11 VI 1491 Marcin Nawojowski (Iv. Bárt., nr 2922), zaś burgrabią (podstarościm) lubowelskim 23 VI 1491—1500 Benedykt z Koszyc (Iv. Bárt., nr 2923, 2989, 2996; An. Scep. 3, s. 260—261: z Koźmina), najpewniej do 1505 r. Tenże Benedykt, nazywając się byłym starostą lubowelskim, 12 VI 1506 dziękował mieszczce Katarzynie i jej mężowi Piotrowi Topperczerowi za pomoc w uwolnieniu go z więzienia, gdzie był wtrącony niesprawiedliwie przez Stanisława Kmitę (An. Scep. 3, s. 261; por. pozycja następna). Jako tenutariusz lubowelski 8 V 1478 wyst. Stanisław Ligęza z Bobrku

²⁸ A. Kamiński. *Kmita Piotr*, PSB 13, 1967, s. 95—97; Bon. 10, s. 195.

(Castr. Crac. 20, s. 729); tegoż 8 V z tytułem wymieniony także Kmita (Fed., s. 214). Krótkotrwałe uprawnienia Ligezy do tenuty można chyba wiązać z nie spleconym posagiem Zofii z Dmosic (córką Przeclawa, poprzedniego starosty), żony Mikołaja Ligezy (syna Stanisława; PSB 28, s. 679; APKr., *Terrestria Pilsnensia* 24, s. 477—478; SHGKr. I—1, s. 147—148).

9. Stanisław Kmita (brat poprzedniego), woj. bełski 1501—1506, ruski 1507—1511, starosta przemyski 1502—1511²⁹.

1 IX 1505 (MRPS 3, nr 2389);

R 4 III 1506 na rzecz Jana Jordana (MRPS 3, nr 2733: obiecuje ustąpić ze starostwa spiskiego do 19 IV tr.), skwitowany 10 III 1506 (APKr. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich, perg. 30; MRPS 3, nr 2783), z tytułem starosty spiskiego wyst. jeszcze 6 IV 1506 (Terr. Crac. 416a, s. 144) i 27 III 1507 (MRPS 4, nr 147).

10. Jan Jordan z Zakliczyna (h. Trąby), wielkorządca krak. 1502, klan biecki 1503—1507, żupnik krak. 1504—1507³⁰.

19 II 1506 (MRPS 3, nr 2634: król zastawia mu starostwo spiskie z zamkami Lubowla i Podoliniec za 12 000 fl.), R poprzednika 4 III 1506 (MRPS 3, nr 2733), zapis 3760 fl. (ibid., nr 2774);

N 11 III 1506 (MRPS 3, nr 2788);

15 III 1507 (MRPS 3, nr 99 + 19 V 1507, □ w kościele św. Katarzyny w Kazimierzu pod Krakowem (Paprocki, s. 607, 953; *Pomniki Krakowa* 2, s. 177).

11. Andrzej Kościelecki (h. Ogończyk), podskarbi koronny 1508—1515, wielkorządca krak. od 1508, starosta bydgoski od 1509, inowrocławski od 1510, oświęcimski od 1508, sądecki od 1512, żupnik krak. od 1508, klan biecki 1508, wiślicki 1508, wojnicki 1513—1515³¹.

20 IX 1507 (MRPS 4, nr 202);

14 V 1515 (ibid., nr 2485). + 6 IX 1515 (B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. Turowski, Kraków 1858, s. 519).

12. Mikołaj Jordan (h. Trąby), celnik krak. 1502, współadministrator żup. krak. 1507—1510, klan biecki 1509, wiśl. 1511, wojnicki 1515—1521, od 1515 wielkorządca krak., starosta oświęcimski³².

3 XI 1515 (MRPS 4, nr 3928);

²⁹ A. Kamiński, *Kmita Stanisław*, PSB 13, 1967, s. 101—102; *Urzędnicy województwa ruskiego*, wg indeksu (tu zestawiono wcześniejsze urzędy).

³⁰ Z. Spieralski, *Jordan Jan*, PSB 11, 1964, s. 276—278.

³¹ A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. 1, Wrocław 1974, s. 285 i indeks; A. Świeżawski, *Kościelecki Andrzej*, PSB 14, 1968, s. 398—400; *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI—XVIII wieku*, opr. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990 według indeksu.

³² A. Kamiński, *Jordan Mikołaj*, PSB 11, 1964, s. 280—281.

26 X 1521 (MRPS 4, nr 13010. † 1521, □ w kościele św. Katarzyny w Kazimierzu pod Krakowem (B. Paprocki, *Herby*, s. 607, 958; PSB 11, s. 280).

Po śmierci brata Jana (zob. wyżej) używał tytułu starosty spiskiego (np. 4 X 1507 — Terr. Crac. 32, s. 402—403).

13. Piotr Kmita z Wiśnicza (syn Stanisława, h. Szreniawa), starosta przemyski 1511, marszałek nadworny 1518, koronny 1529, klan wojnicki 1527, sand. 1532, starosta krak. 1533, woj. sand. 1535, krak. 1536—1553³³.

1522 (A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia* 1, s. 211), następna wzmianka 12 VI 1523 (MRPS 4, nr 4261);

+ 31 X 1553, □ 30 XI 1553, w katedrze na Wawelu (B. Paprocki, *Herby*, s. 200; PSB 13, s. 100).

Jego podstarościami byli: w Lubowli Stefan Bylina (An. Scep. 2, s. 57), a w Podolińcu 1523 Maciej Granowski (*Decreta in iudicis regalibus tempore Sigismundi I* ---, ed. M. Bobrzyński, SPPP 6, Kraków 1881, nr 242).

POLNISCHE STAROSTEN IN SPISZ IM XV UND IN ERSTER HÄLFTE DES XVI JH.

Zusammenfassung

Durch die Urkunde vom 8 XI 1412 hat Sigismund Luxemburg als ungarischer König einen Teil des Komitats Spisz (*Szepes, Spiš, Spisz*) für 37.000 Schock breiter Prager Groschen Polen verpfändet. Die Transaktion wurde am Ende 1413, vor 20 XI, durchgeführt. Das Pfand umfaßte den dem König direkt unterstellten Bezirk Podoliniec mit den Städten Podoliniec und Lubowla und dem Dorf Gniazda (in den Quellen oft als eine Stadt bezeichnet) und 13 Städte die bisher zur Gemeinschaft der 24 Städte sächsischer Provinz in Spisz angehörten. Im Namen des polnischen Königs verwalteten hier die Starosten (*capitaneus, Hauptmann*). Da die Nachrichten über die Ausübung der Jurisdiktion von ihnen im Rahmen der 4 Burgartikel fehlen, kann angenommen werden, daß die Staroste Spisz als Pachtbesitz *sine iurisdictione* betrachtet wurde. Diese Staroste bildete in finanzieller Hinsicht einen anziehenden Gebiet. Sie schien eine der am meisten gewinnbringenden in Polen zu sein. Auch in politischer Hinsicht war sie besonders wichtig. Ihr Besitz ermöglichte die Kontrolle über die Verkehrsstraßen von Ungarn nach Polen über die Karpaten-Pässe und erleichterte die Kontakte mit Ungarn.

Deshalb waren die Starosten in Spisz hauptsächlich die Machthaber mit hohem Rang auf der polnischen politischen Bühne. Obiges Verzeichnis stellt zusammen und beurkundet die Daten der Amtsbeleidung und ihre Titel. Sie wurden Staro-

³³ H. Kowalska, *Kmita Piotr*, PSB 13, 1967, s. 97—100; *Urzednicy województwa ruskiego, wg indeksu*.

sten in Spisz, bzw. in Podoliniec oder in Lubowla genannt. In der Regel residierten sie in Spisz (mit Ausnahme des Przeclaw von Domosice) nicht. Sie ließen sich in ihren Pflichten durch Unterstarosten in Lubowla und Podoliniec vertreten. Einige von ihnen (wie die Oleśnicki) ernannten ihre Verwalter für die ganze Starosteï. Im Verzeichnis sind auch, im Rahmen der Möglichkeit, die Angaben über die Unterstarosten enthalten.